

Smisel in pomen znanstvenih dokumentarcev

SAŠO DOLENC

Podobno velik vpliv na ljudi, kot ga imajo danes v dobrem in slabem družbeni mediji in internet, je imela v drugi polovici dvajsetega stoletja televizija. Dogajanje na televizijskem ekranu je za večino ljudi predstavljalo več kot le vir informacij in zabave, saj je pomembno vplivalo na njihovo doživljanje in razumevanje sveta. Veliko moč televizije so najprej zaznali politiki in oglaševalci, sčasoma pa so tudi znanstveniki ugotovili, da lahko nov množični medij izkoristijo za širjenje poučnih vsebin.

Tako je konec sedemdesetih let dvajsetega stoletja nastala izjemno vplivna in za žanr televizijskih dokumentarcev gotovo prelomna televizijska serija **Kozmos** (Cosmos, 1980), katere soavtor in voditelj je bil astronom Carl Sagan. Pri kalifornijski podružnici ameriške javne televizije PBS so jo ustvarili z namenom, da bi jo stari in mladi gledali z enakim navdušenjem, kot so spremljali zabavne televizijske oddaje. Za cilj so si zastavili, da bi gledalce z znanstvenimi vsebinami in načinom njihovega prikaza osupnili, hkrati pa jim podali dober vpogled v sodobno razumevanje zgradbe sveta ter delovanja narave. Serija v trinajstih delih se je hitro izkazala za veliko uspešnico, saj si jo je do danes ogledalo že več kot pol milijarde ljudi.

Prva epizoda serije *Kozmos* se začne z voditeljevimi udarnimi besedami, ki jih izgovori na skalnati kalifornijski plaži: »Kozmos je vse, kar je, kar je bilo in kar bo. [...] Prvič imamo moč odločiti o usodi našega planeta in nas samih. Soočeni smo z veliko nevarnostjo, vendar je naša človeška vrsta mlada, radovedna in pogumna. Veliko obeta.« Stavki se slišijo aktualno tudi danes, čeprav so nastali pred skoraj pol stoletja. Voditelj je imel takrat v mislih nevarnost uničenja planeta zaradi vojne z atomskim orožjem, a poanta je zelo na mestu tudi več desetletij kasneje, ko je življenje na planetu

v nevarnosti zaradi kopičenja toplogrednih plinov in s tem povezanega globalnega segrevanja.

Ustvarjalci serije *Kozmos* so imeli izjemen občutek za televizijsko pripovedovanje zgodb, s katerim so uspeli znanost iz odmaknjenih laboratorijev in debelih knjig pripeljati v dnevne sobe običajnih ljudi. Znanstvene vsebine so uspeli s takrat še dokaj skromno televizijsko in filmsko tehnologijo narediti dovolj privlačne, da so imeli gledalci dejansko občutek, da z voditeljem potujejo skozi prostor in čas, kot je bil podnaslov serije. S pomočjo posebnih učinkov se je voditelj v ladji domišljije popeljal skozi vesolje in nazaj v preteklost, med drugim tudi v slavno aleksandrijsko knjižnico. Vse skupaj je bilo za gledalce izjemno privlačno in prav nič dolgočasno šolsko, kar bi bile takrat prve asociacije večine ljudi, ko bi slišala besede znanost, fizika, kemija in matematika.

Podobno spretnost televizijskega podajanja zgodb o znanosti in naravi kot Carl Sagan ima tudi avtor mnogih televizijskih dokumentarcev o naravi in planetu David Attenborough, ki je kljub visoki starosti še vedno aktiven. Če je znal pokojni Sagan ljudem učinkovito približati predvsem naravoslovno znanost, zna Attenborough doseči, da se gledalci vživijo v napete zgodbe iz življenja živali in rastlin, zadnja leta pa učinkovito opozarja še na katastrofalni vpliv spreminjanja podnebja, ki ga povzroča sežig fosilnih goriv. Ključna skupna lastnost obeh voditeljev je, da znata znanstvenim podatkom smiselno dodati čustva in vse skupaj odlično umestiti v televizijski pripovedni format. V okviru britanske javne televizije BBC so v zadnjih desetletjih vzgojili še več izjemno dobrih televizijskih voditeljev s področja znanosti, kot so denimo fizik Brian Cox, antropologinja Alice Roberts in matematičarka Hannah Fry. Razvili so tudi

formate oddaj o znanosti, da so ob gledanju zanimive tako za splošno publiko kot tudi za same znanstvenike.

Če znanje ni smiselno umeščeno v naš vsakdanji doživljajski svet, je pogosto nefunkcionalno, saj si ga lahko priključimo v zavest, a na naše vsakdanje odločitve ne bo pomembno vplivalo. Če pa uspemo znanje ponotranjiti skozi zgodbe in osebna izkustva, bomo dosegli bistveno več, kot če si podatke le zapomnimo. Televizijski znanstveni in naravoslovni dokumentarci so pomembni, ker gledalcem ne posredujejo le informacij, ampak jim omogočijo, da se na prikazano znanje čustveno odzovejo. Pri tem ne gre le za veselje in žalost ob predstavljenih zgodbah, ampak tudi za navdušenje in pričakovanje, ki ga odpira samo znanstveno raziskovanje, ter užitek ob vizualno in zvočno dovršeni produkciji. Znanost dobi povsem nov pomen, če jo spoznavamo recimo tako, da na televizijskem ekranu spremljamo antične naravoslovce, ko so poskušali razumeti dogajanje v svoji okolici, smo priča renesančnim učenjakom, ki ugotavljajo, kako se gibljejo planeti, in se skupaj z Einsteinom čudimo, kakšna bi bila naša okolica, če bi se gibali s skoraj svetlobno hitrostjo.

Vendar do razmaha televizijskih znanstvenih dokumentarcev ni prišlo po naključju. Kmalu po nastanku prelomne serije *Kozmos* so leta 1983 v britanski Kraljevi družbi, eni najstarejših in najuglednejših znanstvenih akademij na svetu, imenovali posebno strokovno komisijo, ki je dobila nalogo, da preuči, kakšen je odnos do znanosti v družbi. Skupino je vodil genetik Walter Fred Bodmer, v njej pa so poleg znanstvenikov in profesorjev sodelovali še učitelji, novinarji ter predstavniki akademskih in javnih institucij. Od vseh članov je bil širše medijsko verjetno najbolj poznan voditelj dokumentarcev o naravi David Attenborough.

Komisija je bila ustanovljena z namenom, da analizira razumevanje znanosti v družbi, preuči mehanizme, prek katerih poteka komunikacija med stroko in javnostjo, opredeli morebitne ovire na poti izmenjave informacij, nato pa na podlagi vseh zbranih podatkov pripravi priporočila za ukrepanje. Običajna usoda takšnih poročil je, da jih po objavi morda povzame nekaj časopisov, nato pa romajo v arhiv in na dejansko dogajanje v družbi nimajo pomembnega vpliva. A tokrat je bilo drugače.

Končno poročilo, ki ga je komisija objavila leta 1985, velja za ključno spodbudo gibanju popularizacije znanosti, ki je poskušalo zanimanje za znanost pripeljati nazaj iz laboratorijev in predavalnic med ljudi. Kmalu se je pojavilo veliko novih pristopov k uspešnemu komuniciranju med znanostjo in širšo javnostjo. Ustanovili so trajni odbor, ki je skrbel za

populariziranje znanosti, uvedli nagrade za najboljše poljudnoznanstvene knjige, zelo priljubljena pa je postala tudi serija znanstvenih pogovorov v kavarnah *Café Scientifique*, ki so jo poimenovali po malo starejši podobni francoski pobudi *Café Philosophique*. Danes je po svetu veliko podobnih projektov, ki ljudem omogočajo, da se z znanstveniki pogovarjajo v neformalnem okolju zunaj institutov in predavalnic.

Poleg televizijskih dokumentarcev imajo zadnja leta velik pomen tudi spletne videovsebine, ki nudijo najrazličnejše informacije o raznolikih vidikih znanosti. Lahko gre za posnetke predavanj, predstavitev in komentarje raziskav, YouTube, Instagram in TikTok videe ter podobne, pogosto razmeroma hitro in poceni pripravljene vsebine, ki lahko dosežejo veliko ljudi. Sploh v dobi pandemije so se mnogi YouTube posnetki razlag strokovnjakov izkazali za izjemno koristne, saj so preprosto dostopni, prav tako pa jih ni treba gledati v celoti, ampak se lahko premaknemo le na poljubni del in si ga po potrebi tudi večkrat predvajamo.

Širjenje navduševanja za znanost, naravo in zadnja leta tudi okoljske teme skozi dokumentarce oziroma spletne videovsebine nima pomembnega vpliva le na širšo javnost, ampak tudi na same znanstvenike in znanstvenice, saj strokovnjaki prav tako potrebujejo širši okvir za razumevanje in vrednotenje svojega dela. Panoga, ki se ukvarja s posredovanjem, umeščanjem in vrednotenjem znanstvenih spoznanj v širšem kontekstu, zunaj ozke domene in žargona posamezne stroke, postaja s povečevanjem količine znanstvenih spoznanj vedno bolj pomembna. Ne samo za posameznike, družbo in javnost, ampak tudi za samo znanost. Znanstveni dokumentarci so pomemben del širše palete komunikacijskih pristopov k znanosti. ■